

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧУК Людмилі Миколаївні

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри філології та мовної комунікації
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»**

БІЛЯЦЬКОЇ Валентини Петрівни

**на дисертаційну роботу «Художньо-документальна проза
Олекси Гай-Головка: проблематика і жанрова специфіка»**

КАПЛИЧНОЇ Людмили Олексіївни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Необхідність дослідити причини і наслідки української бездержавності, тяжких злочинів російсько-більшовицької влади в Україні в художньо-документальній прозі письменника української діаспори, Олекси Гай-Головка (1910–2006), зумовили актуальність роботи Людмили Капличної. Письменник, «вигнаний із дому», опинився «у задусі простору і часу» як і більшість митців українського зарубіжжя. Його творчість або фальсифікувалася, або замовчувалася, адже через ідеологічні переслідування він змушений був покинути Україну і все свідоме життя мріяв «лиш день прожити на своїй землі / Із вільними своїми земляками». Дисертантка, визначаючи проблематику і жанрову специфіку мемуарної прози

«літописця тяжких злочинів» радянської влади, за об'єкт дослідження обрала повісті «Поєдинок з дияволом», «Смертельною дорогою», «Їм дзвони не дзвонили», епістолярну й щоденникову творчість. Авторка дослідження розкрила пошуки «творчої й життєвої свободи» митця, встановила, що особливо плідним у долі письменника був канадський період (1949–2006), який, на жаль, не весь надійшов до читача. До того ж, ім'я письменника в Україні, на Поділлі, довгі роки було забуте, заборонене. Людмила Каплична обґрунтовує визначальні ознаки художньо-документальної прози О. Гай-Головка: мотив свободи як духовно-національного прозріння, існування «тексту в тексті» (факту, документа, нефікційних компонентів), уведення авторських відступів, вставних епізодів, портретів українських митців, етнографічних і географічних замальовок, зображення спогадів про реальне буття як сюжетотвірний засіб, позасюжетні елементи й філософські роздуми, що набувають екзистенційного звучання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Важливість дисертаційної праці Л.О. Капличної полягає в тому, що тема роботи є складником наукової проблеми кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: «Проблеми традицій і новаторства в українській літературі: компаративні аспекти».

Дослідження Людмили Капличної чітко структуроване, підпорядковане викладенню літературного матеріалу, вирішенню важливих для його характеристики завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків та списку використаних джерел (218 найменувань, із них 13 іноземною мовою). У *Вступі* дисертації обґрунтовано актуальність теми, ступінь її опрацювання у вітчизняному літературознавстві, визначено мету й завдання дослідження, розкрито наукову новизну і практичну цінність. Подано відомості про методи та структуру дисертації, визначено особистий внесок здобувача та ступінь апробації основних положень роботи.

У першому розділі «*Теоретико-методологічні основи вивчення творчості Олекси Гай-Головка*» охарактеризовано жанрову генезу художньо-документальної прози, яка не мала сприяння та осмислення її науковцями за радянської доби. Л. Каплична аргументувала, що твори цього жанру зазнавали жорстокої цензури, а українське діаспорне письменство активно культивувало тексти-документи, щоб привернути увагу світової спільноти до злочинів тоталітарного режиму, масових репресій, винищення українців як нації. Дисертантка навела парадигму визначень художньо-документальної прози («художня документалістика», «література факту», «non-fiction», «соціографічне письмо», «нефікційна література», «его-текст») різних літературознавців, а саме: Л. Джигун, О. Галича, Н. Колошук, М. Конєвої, М. Федунь, Т. Черкашиної. Здійснюючи жанрову кодифікацію художньо-документальної прози, дослідниця апелює до наукової позиції О. Рарицького, який наголошує на жанровій взаємозамінності, метажанровому вимірі художньо-документальної прози.

Людмила Каплична подає історію досліджень творчої спадщини О. Гай-Головка від перших літературно-критичних оцінок літературознавців 30-х ХХ століття (П. Тичина, А. Любченко, В. Свідзінський, О. Влизько, Гео Шкурупій, П. Панч), так і оцінок у середовищі української еміграції (С. Андрусин, В. Державин, В. Жила, Є. Маланюк, Ю. Мулик-Луцик, В. Сварог, Яр Славутич, Ю. Стефанік, Ю. Шевельов). У рецепції літературно-критичних оцінок О. Гай-Головка постає людиною «в літературі іспитованою» (Є. Маланюк), «літописець трагічних подій в Україні ХХ ст.» (В. Державін), «розвінчувач радянських міфів» (І. Безпечний), з «чуттям слова і ритму» (Ю. Шевельов), добре володіє «поетичними формулами нашої пісенної лірики» (Г. Воронець).

У другому розділі роботи «*Мемуарні повісті Олекси Гай-Головка про радянський геноцид українського народу: жанрово-стильова специфіка і проблематика*» літературознавиця на текстах повістей «Поєдинок з дияволом», «Смертельною дорогою», «Їм дзвони не дзвонили» розкриває жанрове й фактологічне тло. Переконаливо доводить, що у творах-документах автор

розгортає естетичні принципи трагічного, людиновбивчу політику тоталітарного режиму СРСР, численні акції геноциду українського народу (голод, репресії, політичні переслідування тощо). Дослідниця посилається на роботи літературознавців Л. Джигун, Н. Мафтин, В. Мацька, О. Онищенко, В. Просалової, Н. Швець, які частково репрезентують художньо-документальну прозу О. Гай-Головка з метою її узагальнення та систематизації.

Погоджуємося з думкою Людмили Капличної, що концептуальною домінантою художньо-документальної прози митця є мотив свободи як духовно-національного прозріння, проблеми національно-історичного буття, поклик до визвольного чину. Саме ці домінанти з реалістичними характерами, поведінкою, типовими рисами творчої особистості періоду сталінської диктатури, з виразною авторською оцінкою відтворено в повісті про літературний процес України 20–30-х рр. ХХ ст. «Смертельною дорогою».

У третьому розділі дисертації *«Епістолярно-щоденниковий дискурс творчості Олекси Гай-Головка»* Людмила Каплична розкрила проблемно-тематичний спектр епістолярію письменника, який поки не здобув належної збирацької та дослідницької уваги вчених. Адресатами митця переважно є представники літературно-мистецької еліти української діаспори П. Волиняк, М. Орест, У. Самчук, Яр Славутич, Ю. Шевельов, В. Жила, О. Коновал, М. Луговик, Ю. Стефаник та інші. Дисертантка виокремила такі категорії листів О. Гай-Головка, як: історичність, фактологічність, філософська екзистенційність, феноменологічність, інформативність. Листи письменника авторка дисертації розглядає не лише як спосіб віддаленої комунікації, а і як фіксацію суспільних подій, мікропортретів переслідуваних в Україні діячів української культури й церкви, як джерело його художніх задумів, як внутрішній трагізм автора, спричинений тоталітарним режимом.

У роботі визначено змістові домінанти щоденникового дискурсу О. Гай-Головка – публіцистичні роздуми про бездержавне становище України, медитативні оцінки історичних подій, повідомлення про події суспільно-

політичного життя, присутність автора в тексті, емоційна тональність, симпатії й антипатії до творення образів реальних персонажів.

Висновки та узагальнення до дисертації Людмили Капличної чіткі і змістовні, можуть мати теоретичне і практичне застосування задля подальшого вивчення творчості та художньо-документальної прози О. Гай-Головка, яка органічно вписана в українську еміграційну літературу, у загальнокультурний процес України та Європи.

Наукова новизна одержаних результатів.

У дисертації Людмили Капличної вперше комплексно досліджено й потрактовано художньо-документальну прозу О. Гай-Головка, проаналізовано її стильову й жанрову своєрідність, осмислено принципи моделювання автором світу й людини у кризових ситуаціях у нефікційній прозі, схарактеризовано жанровий синкретизм у фікційній і нефікційній прозотворчості письменника, визначено специфіку епістолярної та щоденникової творчості, її проблемно-тематичні обшири. При цьому авторка роботи до наукових студій залучила матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), приватні листи, журнальні й газетні матеріали, у яких порушена проблема нефікційної творчості письменника.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення роботи Л. О. Капличної вбачаємо в тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути застосовані як у викладанні курсу історії української літератури ХХ століття, у подальших дослідженнях творчості О. Гай-Головка, літературного краєзнавства Поділля, так і під час розробки програм та викладання історико-літературних курсів, спецкурсів і спецсемініарів, при написанні кваліфікаційних робіт у вищій школі.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Ключові положення й результати дослідження достатньо повно апробовано в доповідях на міжнародних, всеукраїнських та регіональних вишівських наукових конференціях. Головні ідеї дисертації оприлюднено в дванадцяти наукових публікаціях різного рівня. За матеріалами дисертації оприлюднено п'ять

публікацій, включених до переліку наукових фахових видань України із присвоєнням категорії «Б», сім у наукових фахових виданнях та матеріалах і тезах доповідей на конференціях різного рівня. Усі публікації за результатами дисертації літературознавиця виконала одноосібно, окрім однієї. Тематика опублікованих праць відповідає результатам дослідження, робота апробована належним чином.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Людмила Каплична в дисертації дотримала вимог чинного законодавства щодо авторського права і принципів академічної доброчесності. У роботі наявні покликання на джерела інформації у випадку використання ідей, розробок, теорій, тверджень інших авторів, надано достовірну інформацію про методології і результати дослідження.

Теоретико-методологічну основу дисертації складають праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблем генології та теорії художньо-документальної прози. Використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: біографічний, порівняльно-історичний, естетико-функціональний, філологічний, психологічний (пізнання авторських принципів моделювання персонажів, їхньої психології як віддзеркалення «діалектики душі», способів автомоделювання, читацького сприйняття тексту й форми його розкриття).

Загальна оцінка дисертації.

Віддаючи належне результатам дисертаційної роботи Людмили Олексіївни Капличної, вказуємо на її достовірність та актуальність, ґрунтовність та переконливість, водночас вважаємо за необхідне окреслити певні дискусійні питання й побажання:

1. Художньо-документальна проза – це твори, сюжети яких ґрунтуються на реальних подіях, свідченнях, спогадах автора та очевидців й на фактологічному тлі. У середині ХХ ст. у цьому жанрі, зважаючи на тоталітарний режим, мали змогу працювати переважно письменники української діаспори. Дисертантка перелічує імена мемуаристів (П. Балея, Л. Білецький, В. Вовк, Д. Гуменна, Г. Журба, П. Ємець, Г. Костюк,

І. Кошелівець, О. Мак, Д. Нитченко, І. Огієнко, У. Самчук, Є. Чикаленко, Ю. Шевельов (Шерех) тощо), чії твори становлять вагомий пласт художньо-документальної прози, і кожна постать «zasлугує на ретельне наукове прочитання», натомість відсутній зіставний аналіз із їхніми текстами та творами О. Гай-Головка. Варто було б у контекст роботи долучити й мемуарні тексти Василя Чапленка «Пиворіз», «На узгір'ї Копет-Дагу», «Люди в тенетах», «Півтора людського», «Українці» та ін. з метою осмислення проблемно-тематичної насиченості, індивідуальної форми, взаємодії національних і світових традицій, жанрової специфіки.

2. Ретельно опрацювавши епістолярно-щоденникову творчість О. Гай-Головка, доцільно було б провести паралель і в ліриці автора з художніми «свідченнями», особливо про літературний процес в Україні та за її межами («До Тичини», «До поетів старшої генерації», «До Юрія Стефаника», «До Малишка», «Лист до Юрія Смолича»). У поезії, як і в листах, письменника розлого подано тривожні роки молодості, освоєння еміграційного життя, факт відступництва декого з письменників аж до рівня національно-історичних масштабів, трагізм власної долі та долі українського народу в тоталітарному суспільстві.

3. Спостерігається описовий характер думки Л. Капличної на окремих фактах дисертації, зокрема авторка визначила повісті «Поєдинок з дияволом», «Смертельною дорогою», «Їм дзвони не дзвонили» як автобіографічно-мемуарні, але теоретично не обґрунтувала автобіографізм та автобіографічний простір прози письменника, що слугував формуючим чинником.

4. Художньо-документальний доробок О. Гай-Головка – це ретроспективні свідчення про історичну епоху та літературний процес в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. Авторка дисертації подає досить розлогу характеристику українських митців у художньо-документальній прозі мемуариста. Тому на нашу думку, варто було б увиразнити тло, в якому творив письменник і з ким торував шлях у національну літературу, подати в додаток показчик імен письменників «розстріляного відродження».

Висловлені зауваження та побажання не нівелюють вагомі результати дисертаційної роботи Людмили Капличної, у якій визначено основні тенденції розвитку художньо-документальної прози О. Гай-Головка, охарактеризовано особливості поетики нефікційної творчості письменника, з'ясовано роль і значення літератури факту в загальнонаціональному літературному процесі.

Отже, дисертація Людмили Олексіївни КАПЛИЧНОЇ на тему: «Художньо-документальна проза Олексі Гай-Головка: проблематика і жанрова специфіка» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., а її автор, Людмила Олексіївна КАПЛИЧНА, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології
та мовної комунікації

Національного технічного університету

«Дніпровська політехніка»

 Валентина БІЛЯЦЬКА

